

Олена Кривицька

ЕТНОФОБІЯ В УКРАЇНІ: ВИКЛИКИ, НЕБЕЗПЕКИ, НАПРЯМИ ПОДОЛАННЯ

У статті проаналізовано причини і наслідки актуалізації етнофобії в Україні. Виявлено та охарактеризовано ризики для українського суспільства, зумовлені наявністю ксенофобських настроїв.

Ключові слова: етнофобія, расизм, ксенофобія.

Olena Kryvytska. The ethnic intolerance in Ukraine: situation, tendencies, overcoming. The paper analyzes theoretical aspects of the concept intolerance and peculiarities of intolerance in Ukrainian polyethnic society. In the article the reasons and results the actualizing of interethnic intolerance are analyzed. The author elected factors risks in connection with interethnic intolerance in Ukraine.

Keywords: ethnic intolerance.

Головним фактором внутрішньої стабільності й мирного розвитку в Україні як багатонаціональній державі з розмаїттям культур і релігій є терпимість до сприйняття іншого.

Слід звернути увагу, що загальний рівень ксенофобії в Україні не є вищим та більш загрозливим для становлення громадянського суспільства, ніж в інших посттоталітарних країнах. Навпаки, він суттєво нижчий, ніж, скажімо, в Росії, Румунії, Польщі, Угорщині, Словаччині. Однак прояви ксенофобії (україно-, русо-, юдо-, кримсько-татаро – то-що, а також відносно ромів та вихідців із Кавказу, Азії та Африки) є все ж таки доволі частими. Протягом останніх років українське суспільство неодноразово було свідком численних актів вандалізму щодо українських, російських, єврейських святинь та символів, публікацій із відчутним присмаком ксенофобії в певних виданнях.

Щорічна доповідь міжнародної організації «Амнесті Інтернешнл» 2009 р. наводить численні факти та цифри, що свідчать про значне збільшення кількості расових злочинів і расистських настроїв в Україні. Звичайно, расизм та ксенофобія не є суто українським явищем, але те, що їх прояви стають дедалі частішими, становить важливий індикатор зростання соціальної напруги та необхідності швидких дій у традиційно полікультурній державі, якою є наша країна. Зазвичай прийнято пов'язувати ксенофобію з діяльністю нетолерантних націоналістичних або екстремістських організацій та груп. Дійсно, їх діяльність спричиняє резонанс у ЗМІ й обурення громадськості, але, на жаль, набагато частіше люди стикаються з расизмом і ксенофобією з боку звичайних державних службовців та пересічного населення, що на сьогодні є найбільш небезпечним як для держави, так і для громадянського суспільства.

Насамперед, слід визначитися з поняттями «толерантність», «ксенофобія» та «расизм». У певних довідкових джерелах зазначається, що толерантність є різновидом взаємодії та взаємовідносин між різними сторонами (індивідами, соціальними групами, державами, політичними партіями, за яких сторони виявлять сприйняття й терпіння щодо різниці в поглядах, уявленнях, позиціях і діях. Інший довідник наголошує на тому, що толерантність – це терпимість до несхожого роду поглядів та звичок. Толерантність необхідна щодо ставлення до особливостей різноманітних народів, націй і релігій. Вона є ознакою впевненості в собі й усвідомлення надійності своїх власних позицій, озна-

кою відкритого для всіх ідейного напрямку, який не боїться порівняння з іншими точками зору та не уникає духовної конкуренції. Акцент робиться також на аксіологічному аспекті поняття «толерантність», оскільки, вона є «цінністю та соціальною нормою громадянського суспільства, що проявляється в праві бути різними для всіх індивідів; забезпеченні стійкої гармонії між різними конфесіями, етнічними й іншими соціальними групами; готовності до розуміння та співробітництва з людьми, які розрізняються за зовнішністю, мовою, переконаннями, звичаями й віруваннями»[1,с.56-66;2,с.217].

Ксенофобія походить від грецьких слів (*ксенос*), що означає «чужинець», «незнайомець», та (*фобос*), що означає «страх», це хворобливий стан, який виявляється в нав'язливому страху стосовно чужинців, чогось незнайомого, чужоземного, а також страх перед іноземцями та ненависть до них. Науковці розрізняють дві форми ксенофобії. Перша спрямована на групу всередині суспільства, що вважається чужою та шкідливою для цього суспільства: наприклад, нові іммігранти, біженці, трудові мігранти, євреї. Об'єктом другої форми ксенофобії здебільшого є культурні елементи, що вважаються чужими. Ксенофобія передбачає наявність віри в те, що об'єкт ворожості є чужим. Із точки зору біосоціології, ксенофобія є суспільною проекцією інстинкту самозбереження. Деякі дослідники відзначають, що ксенофобія означає нав'язливий, нездоланий страх щодо незнайомих людей, а також характеризує певні відхилення у психіці людини, які полягають у виникненні стійкого хворобливо-негативного ставлення до чогось або до когось. Поширеним різновидом ксенофобії є стійке почуття неприязні і відвертої ворожості, ненависть до людей певної національності.

Дослідники наголошують, що ксенофобія це негативне, емоційно насичене, ірраціональне за своєю природою (але таке, що прикривається псевдорациональним обґрунтуванням) ставлення суб'єкта до певних людських спільнот та їх окремих представників – «чужинців», «інших», «не наших». Вона виявляється у відповідних соціальних установах суб'єкта, забобонах і упередженнях, соціальних стереотипах, а також у його світогляді в цілому»[2,с.70-77;4;5].

Стосовно поняття «расизм» можна зазначити, що, з точки зору філософії, він є сукупністю антинаукових концепцій, які твердять про фізичну та психічну неповноцінність певних людських рас і роблять історію й культуру народів залежними від їхніх расових відмінностей. Расизм (англ. *racism*) – це світогляд, а також політичні теорії та практики, які на ньому ґрунтуються, котрі засновані на уявленні про поділ людей на біологічно різні групи на основі наявних особливостей зовнішності, тобто на раси, і різному ставленні до людей та їх спільностей залежно від їх належності до цих груп. Расизм як політика це дискримінація окремих осіб, суспільних груп або частини населення, або ж груп людей. У найгірших своїх проявах це політика переслідувань, принижень, здійснення насильства, нагнітання ворожнечі та неприязні, поширення відомостей, що паплюжать людину або частину людей, завдання шкоди за ознакою раси чи етнічного походження. Причиною расизму як явища є ксенофобія. Власне расизм значною мірою і є ксенофобією за ознакою видимої відмінності щодо зовнішності. Як різновид ксенофобії расизм є ірраціональною, але природною реакцією людей на чуже »[6].

На жаль, питання протидії ксенофобії та расизму не втрачає своєї актуальності. Визначимо фактори, що зумовлюють таку ситуацію.

Фактори правового характеру:

- міжнародні зобов'язання України як держави, яка визнає основоположні документи міжнародного права в царині забезпечення прав людини та боротьби з різноманітними проявами дискримінації (Міжнародна конвенція ООН про ліквідацію всіх форм расової дискримінації (1966 р.), Декларація ЮНЕСКО про раси та расові заборони (1978 р.), Декларація ЮНЕСКО про основні принципи щодо внеску засобів масової інформації у зміцнення миру та міжнародного взаєморозуміння, в розвиток прав людини та боротьбу проти расизму, апартеїду та підбурювання до війни (1978 р.), Декларація ООН про ліквідацію всіх форм нетерпимості і дискримінації на основі релігії або переконань (1981 р.), Декларація ООН про права осіб, що належать до національних або етнічних, релігійних та мовних меншин (1992 р.), Декларація ЮНЕСКО принципів

терпимості (1995 р.), Декларація ООН про ліквідацію всіх форм расової дискримінації (2001 р.), певні Рекомендації Ради Європи: № R(97) 20 з питань «розпалювання ненависті» (1997 р.), № R(2000)4 «Про освіту дітей рома/циган у Європі» (2000 р.), Рамкова конвенція Ради Європи про захист національних меншин (1995 р.), Європейська хартія регіональних мов або мов меншин (1992 р.), Європейська соціальна хартія (1996 р.) та ін.);

- закріплення відповідних норм у положеннях національного законодавства (Конституція України, статті 24, 26, 35, Закони України «Про свободу совісті та релігійні організації» (1993 р.), «Про друковані засоби масової інформації (пресу) в Україні» (1992 р.), «Про інформацію» (1992 р.), «Про правовий статус іноземців» (2001 р.).

Фактори криміногенного характеру:

- статистичні дані МВС України фіксують чітку тенденцію до зростання злочинів, учинених стосовно іноземців: упродовж п'яти останніх років кількість протиправних посягань, внаслідок яких постраждали громадяни іноземних держав, збільшилася вдвічі – з 604 у 2002 р. до 1178 у 2007 р. Переважну більшість злочинів вчинено щодо громадян держав-учасниць СНД (63,5 %), стосовно ж іноземців із інших країн – відповідно, 36,4 %. Протягом 2010 р. щодо іноземних громадян було вчинено понад 700 злочинів. Порівняно з аналогічним періодом минулого року можна констатувати збільшення кількості умисних вбивств та замахів на вбивство з 15 до 26, тяжких тілесних ушкоджень – із 20 до 24. Найбільш складною ситуація в зазначеному напрямку залишається в місті Києві, Автономній Республіці Крим, Донецькій та Одеській областях»[7,с.107-117];

- тривогу викликають і дані, наведені в листі Міністерства освіти і науки України від 16.12.2008 р. № 1/9-806. Зокрема зазначено, що з 2005 р. активізувалася «діяльність» різноманітних молодіжних неформальних об'єднань (скінхедів), які агресивно та войовничо налаштовані. Використовуючи нацистську символіку, молоді люди здійснюють напади на осіб із неслов'янською зовнішністю. Жертвами нападів стають іноземні студенти, біженці та іммігранти, туристи, бізнесмени, працівники посольств і

члени їх родин. Найбільш численні групи скінхедів були зафіксовані в містах Києві, Дніпропетровську, Запоріжжі, Львові, Севастополі, Чернігові та АР Крим. За попередніми даними, в Україні нараховується до 1500 осіб віком 14-27 років, котрі входять до скінхедівських груп; серед них 30 раніше були засуджені. Групи включають від 20 до 50 осіб.

Фактори соціально-демографічного характеру:

- наявність на території сучасної України великої кількості іноземних громадян, зумовлена її унікальним положенням між Сходом та Заходом. При цьому слід відзначити, що найчастіше їх перебування в Україні тимчасове. Так, за даними Адміністрації Державної прикордонної служби України, на територію України з початку 2008 р. в'їхало 16 мільйонів іноземців, за той же період виїхало 15,5 мільйонів осіб. Кількість осіб, які постійно проживають на території України, що отримали статус іммігрантів, близько 170 тисяч. Таким чином, реальна кількість нелегальних мігрантів достеменно невідома;

- зростання в Україні кількості біженців. За даними урядової статистики, в Україні у 2010 р. перебувало 2275 офіційно зареєстрованих біженців, 300 з яких прибули з африканських країн та 1825 – з азійських (переважно з Афганістану). Більшість біженців і шукачів притулку мешкають у Києві, Харкові та Одесі;

- велика кількість іноземних студентів, які здобувають освіту в навчальних закладах України. Так, згідно з даними Міністерства освіти та науки України в 2009-2010 навчальному році загальна кількість іноземних студентів у навчальних закладах усіх типів, становила близько 40 тис. осіб, що є суттєвим джерелом прибутку університетів»[8,с.84-91].

Фактори політичного характеру: антагонізм між задекларованим курсом влади на становлення правової держави й формування громадянського суспільства та відносною пасивністю державних інституцій щодо подолання габричних проявів ксенофобії й расизму.

Окрім того, суспільні відносини переконливо підтверджують формування стійкої тенденції до зростання ксено-

фоб-ських в цілому, та расистських, зокрема, настроїв в українському соціумі.

Дослідження соціологів показують, що найбільш толерантно респонденти ставляться до українців, росіян та інших слов'ян. Євреї посіли місце посередині, хоча дані показують загальне зростання рівня антисемітизму. Найбільш негативною є реакція стосовно африканців та ромів.

Дослідження національної толерантності за шкалою Богардуса, започатковане Інститутом соціології НАН України в 1990-1992 рр., засвідчило, що соціально-психологічний базис демократичного розвитку на шляху до відкритого суспільства виявився не настільки благополучним, як це видавалося на перший погляд. Оскільки в Україні, практично, не було серйозних міжнаціональних конфліктів (на відміну від багатьох інших колишніх республік Радянського Союзу), можна було очікувати на досить позитивну картину в психологічних інтенціях міжнаціональних відносин. Однак результати наукового пошуку продемонстрували, що, по-перше, населення України характеризується досить низьким рівнем толерантності щодо, практично, всіх національностей; по-друге, аналіз структури національної дистанційованості засвідчив, що ставлення населення України до представників різних національностей ще з 1992 р. Характеризувалося орієнтацією на національно-державну відокремленість: лише українці, росіяни, білоруси, діаспора та поляки за шкалою соціальної дистанції мали показники, значення яких становило менше від 4 балів, що свідчить про той чи інший ступінь толерантності (значення індексу соціальної дистанційованості, яке є меншим від 4 балів, «указує» на готовність до більш чи менш близьких соціальних контактів). Стосовно деяких національностей значення індексу національної дистанційованості перевищує позначку 5 балів, яка свідчить про те, що більшість населення не бажає, аби представники цієї національності вважалися громадянами України. Перелік національностей, які потрапили до числа тих, кого мають за відторгнених найбільшою мірою, а це – кримські татари, грузини, араби, цигани, дозволяє припустити, що причиною такого відторгнення є зв'язок у свідомості населення України цих національностей із загрозою міжнаціональних сутичок.

Більшість національностей характеризувалося значеннями від 4 до 5 балів. Цей феномен був визначений як «східнослов'янська відокремленість». З 1994 р. згадану методика включено до щорічного моніторингу Інституту соціології НАНУ, оскільки показник національної дистанційованості дозволяє відстежувати характер і спрямованість змін у інтенціях міжнаціональних відносин: розвивається в нації схильність до міжнаціональної інтеграції чи, навпаки, набуває розвитку ксенофобія та тенденція до національного ізоляціонізму. У цьому зв'язку особливу увагу привертає «стрибок», зафіксований у 2002 р., від національної толерантності (1992 р. – 35,2%, 2002 р. – 9,9%) до ксенофобії (1992 р. – 6,3%, 2002 р. – 27,0%)»[9,с.26-45].

Отже, дозволити собі ігнорувати такі прояви ксенофобії та соціального упередження Україна не може, тому що рано чи пізно вони стають буденним явищем. Подальше поширення цього явища створюватиме ризик формування атмосфери толерантного ставлення навіть до більш серйозних порушень прав людини та виникнення руйнівних наслідків для всього суспільства.

Прямим наслідком масштабних переміщень мігрантів відповідно до потреб економік, що швидко розвиваються, за політичними, соціальними та іншими мотивами, є зростаюча етнокультурна та етноконфесійна розмаїтість соціумів. Зворотним боком етнічної ерозії локальних соціумів стає виникаюча напруга між місцевим населенням і мігрантами, багато хто з яких за етнічними, расовими, конфесійними, соціальними, культурними параметрами істотно відрізняється від «аборигенів». Ці напруги, що фіксуються в багатьох країнах світу, стають потенційно небезпечними і для України. Не останню роль тут відіграє і відома залежність від найближчого сусіда – багатонаціональної Росії, в історії якої можна знайти не тільки позитивні приклади міжетнічних взаємодій.

Класичним прикладом причини ксенофобних настроїв, що характеризують саму природу цього явища, є той факт, що незнання породжує страх або, як мінімум, перекручене уявлення.

Життя демонструє типові уявлення українців про іноземців, особливо з тих країн, про які інформація

вкрай мізерна. Знання та досвід спілкування, навпаки, породжують інформованість і впевненість у безпеці. «Нас не знають, нашу культуру не знають, спосіб нашого життя не знають. Про нас думають стереотипно, по кліше. От ви скажіть звичайному українцю «Пакистан», і ви отримаєте тільки негативні відгуки про країну». (З матеріалів фокус-групи з представниками нацменшин).

Чи не найпоширенішою думкою про причини ксенофобії є те, що її породжує соціально-економічна ситуація і, насамперед, стан ринку праці та рух робочої сили на ньому. На думку більшості опитаних іноземців, українці бояться, що наплив мігрантів, у тому числі й нелегальних, призведе до *підвищення конкуренції на ринку праці*. Хоча сучасна ситуація поки цього не підтверджує. За відгуками як українців, так і самих іноземців останні в основному зайняті в сферах праці, що не користуються особливим попитом у місцевого населення. Це некваліфіковані робітники на будівництвах, реалізатори на ринках, підсобні робітники у торговельних мережах.

Окреме місце в оцінках причин ксенофобії займає *політичний фактор*. Причому, його пояснення мають як зовнішнє, так і внутрішнє походження. Як не сумно це визнавати, але у свідомості людей усе більше закріплюється уявлення, що зовнішній негативний вплив на зростання расистських і ксенофобних настроїв в Україні, безумовно, впливають схожі тенденції в Росії.

«Як тільки в Росії почалися активні дії правих організацій, в Україні заворушилися їхні наслідувачі та послідовники...» (З матеріалів фокус-групи з представниками нацменшин).

При цьому переважна більшість опитаних у ході дослідження вбачають зацікавленість деяких політичних сил у розпаленні міжнаціональної ворожнечі, здебільшого в насильницькій формі, і в самій Україні.

«Говорячи про організовану расистську агресію, я думаю, що їх хтось фінансує. Причому їх фінансують ті політичні партії, які проти вступу України в НАТО та інтеграції в Європу. Адже, якщо будуть тривати вбивства на расовому ґрунті, то там можуть подумати, що Україна ще не готова до євроінтеграції...» [10].

На думку респондентів, певну роль у процесі зростання ксенофобних настроїв відіграли події 2004 року, названі «помаранчевою революцією». На хвилі росту громадянської самосвідомості та патріотичних почуттів безкарними відчули себе організації правого та націоналістичного напрямку. Саме в цей період починається експансія правонаціоналістичних ідей з Заходу країни в Центр і на Схід, і особливо в столицю.

На основі вищезазначеного зробимо висновки.

1. Немаловажним фактором підігрівання расової дискримінації, якщо не в прямому, то в опосередкованому контексті, є офіційне невизнання небезпеки сформованої ситуації представниками державних органів влади, а точніше, його відсутність. Головним кроком на шляху розв'язання проблеми злочинів на ґрунті ненависті та расової дискримінації є її визнання, але українські посадові особи поки ще не визнають наявності расової дискримінації в Україні. І у цьому опитанні респонденти теж знаходять свої причини: «Я думаю, що офіційна влада не хоче визнавати випадки з нападом та вбивствами іноземців в Україні, заснованими на расовому ґрунті, через небажання погано виглядати в очах світової громадськості».

Причиною, що одностайно називають як іноземці, так і українці, на сьогодні є проблема з освітою та рівнем загальної культури в нашому суспільстві. Роль родини, школи, системи середньо-спеціальної та вищої освіти в процесі морального виховання сучасної молоді вкрай незадовільна. «Раніше в Радянському Союзі для молоді було багато клубів, секцій, гуртків, де вони могли себе зайняти. Крім того, за моральним вихованням молоді стежила держава. А сьогодні вони надані самі собі. Йому хочеться розважитися, він іде в Інтернет-кафе, заходить на сайти тих же екстремістських організацій і йому здається, що це не поганий спосіб розважитися – побити африканця. Заодно можна врятувати Україну від засилля чужинців, як пишуть на цих сайтах».*(З матеріалів фокус-групи з представниками нацменшин).*

2. Дослідження показують, що відносно поведінки іноземців, які розглядаються як чужинці, існує політика

подвійних стандартів, деякою мірою властива населенню України. До «своїх» вимоги занижені. Навіть якщо вони і порушують громадський порядок або норми моралі, то на це дивляться крізь пальці. Але от якщо таку ж провину зробить людина з іншим кольором шкіри, то вона ризикує викликати на себе осуд оточення. «У випадку, якщо іноземець поведе себе хоч найменшим чином не відповідно до норм, йому відразу на це буде вказано, хоча така ж поведінка місцевих хлопців практично завжди буде, як мінімум, зігнорована або взагалі виправдана». (З інтерв'ю з жертвами ксенофобних настроїв).

3. Не останню роль відіграє стереотипізація свідомості, яку здебільшого формують засоби масової інформації. «Існують стійкі стереотипи, які тільки підігривають ситуацію. Наприклад, прийнято вважати, що африканці – наркомани, цигани – злодії та т.п».

Взагалі ЗМІ респонденти надають далеко не найкраще місце в процесі зростання ксенофобних тенденцій в Україні. На думку опитаних, про іноземців у пресі та на телебаченні можна почути або погане, або взагалі нічого.

Показовий приклад того, як в українських ЗМІ підтримують стереотипи та нав'язують шаблони мислення, один з опитаних іноземців знаходить у коментарях щодо останньої президентської кампанії в США.

«... у них говорилося: «сенатор Маккейн та чорношкірий кандидат у президенти Обама». З одного боку, просто додаткова інформація слухачу про кандидата в президенти. Але, з іншого боку, виходить, що стосовно Маккейна інформацію, що він білий, не дають, а щодо Обама аудиторію така інформація повинна зацікавити». (З інтерв'ю з жертвами ксенофобних настроїв) »[11].

Таким чином, серед причин ксенофобних настроїв в сучасній Україні такі:

- слабка інтеграція іноземців у місцеві громади, що спричиняє побоювання та ізоляцію з боку корінного населення;
- міф про можливе захоплення робочих місць і наступне зростання конкуренції на ринку праці;

- політичний фактор (вплив із-за кордону та внутрішні політичні змагання);
- відсутність чіткої державної позиції стосовно визнання факту наявності ксенофобних та расистських настроїв, що переростають в організовані форми насильницьких дій;
- загальне падіння рівня культури та утворення на тлі зростання негативної стереотипізації свідомості основної маси населення країни;
- пасивна, а найчастіше – і негативна роль ЗМІ в процесі формування громадської думки щодо іноземних громадян, що перебувають на території України.

Аналізуючи форми прояву ксенофобії та етнофобії, зокрема, звертаємо увагу на три рівні їхнього існування. Це *ментальний* (на рівні свідомості), *вербальний* (у висловлюваннях), а також *поведінковий* (конкретні дії). Це важливо, оскільки дані підтверджують, що у свідомості людей існує уявлення, що расизм – це коли іноземців або представників не «титульної» нації б'ють або відкрито ображають. Якщо ж у звичайній розмові приятелів за келихом пива звучать фрази на кшталт: «понаїхали чорні», «тільки з дерева злізли, а вже вчать життю» і т.п., то ксенофобією це не вважається. Однак це вже перші кроки до реальних дій.

Дослідження Інституту соціології показало, що найпоширенішим проявом расизму та ксенофобії є вербальні образи. Вони міцно ввійшли в повсякденне спілкування жителів України, котрі їх не ідентифікують. «...Ну, можуть сказати «чорний», «мавпа», але я на це вже не реагую. Адже не б'ють». (*З інтерв'ю з жертвою ксенофобних настроїв*). «...На базарі я купувала продукти. За сусіднім лотком стояв продавець однієї з кавказьких національностей. Молодий хлопець, що проходив мимо, вибухнув серію невтішних коментарів в його адресу типу «понаїхала одна чорність». Мені було дуже неприємно, я відразу примірила цю ситуацію на собі». (*Уродженка Афганістану, громадянка України*).

Другим з явних видів порушень прав людини на расовому ґрунті стали фізичні розправи. Практично у

всіх опитаних є або власний досвід, або вони знають про такі випадки зі своїми знайомими або друзями. «Півтора роки тому в Дніпропетровську мене вдарили на вулиці молоді люди. Вони самі мені сказали, що вони націоналісти. Один з них сказав «що ти тут робиш, негр», а другий вдарив мене». »[12].

Окремо можна відзначити появу безліч сайтів, де розміщується расистська інформація і заклики до очищення українського суспільства від «чужорідних елементів». Вони розміщують не тільки тексти з закликами, але й відео матеріали з фіксуванням випадків насильства над іноземцями.

Однак зауважимо, в Україні немає точних статистичних даних про кількість вчинених злочинів на расовому ґрунті. Ось чому сьогодні є можливість тільки відслідковувати відчуття людей стосовно стану цієї проблеми. Опитування показують, що в Україні спостерігається процес поступового, а в деяких регіонах і галопуючого, поширення ксенофобних настроїв.

Таким чином, за роки незалежності України питома вага толерантних людей знизилася більш ніж у три з половиною рази. Практично половину населення становлять громадяни з ізоляціоністськими установками на міжнаціональні відносини. Особлива небезпека полягає у розростанні ксенофобних установок: чисельність їхніх носіїв зросла більше ніж у чотири рази. У світлі сказаного можна зробити висновок, що масова свідомість в Україні перебуває «на роздоріжжі» національно-громадянської ідентифікації. У масовій міжнаціональній свідомості населення України зберігається високий рівень східнослов'янської відокремленості, національного ізоляціонізму та ксенофобії. Як «своїх» населення України сприймає переважно етнічних українців, росіян і білорусів. Представники інших етносів сприймаються як «чужі» і «видворяються» масовою свідомістю за межі України. Деяке «послаблення» виявляється до «історичних сусідів»: близько половини українських громадян як мешканців України допустили б ще євреїв, поляків, молдаван і кримських татар, тобто представників тих народів, з

якими є історичний досвід спільного проживання. Така конфігурація національних переваг дозволяє припустити, що в основі, національного ізоляціонізму, що домінує у міжнаціонально масовій свідомості населення України, закладені архаїчно-традиціоналістські ціннісні орієнтації, які значною мірою визначають формування, розвиток та консолідацію системи етно-соціальних відносин на сучасному етапі розвитку українського суспільства. Отже, рівень етнічної нетолерантності є одним із суттєвих індикаторів потенційної нестабільності в українському суспільстві.

За останніми даними дослідження Київського міжнародного інституту соціології рівень ксенофобії в українському суспільстві має сталу тенденцію до зростання»[13].

Рівень міжетнічної толерантності українського суспільства, 2008 р.

Толерантність (до 4)	Відособленість (від 4-до 5)	Ізольованість (від 5 - до 6)	Ксенофобія (більше 6)
українці, росіяни, закордонні українці, білоруси	поляки, євреї, словаки	німці, румуни, угорці, чехи, молдавани, грузини, кримські татари, американці, азербайджанці, турки, китайці, темношкірі, араби, цигани	афганці, чеченці

**Сукупний індекс дистанційованості – 5,1.
2009 рік**

Толерантність (до 4)	Відособленість (від 4-до 5)	Ізольованість (від 5 - до 6)	Ксенофобія (більше 6)
українці, росіяни, закордонні українці	білоруси, поляки	словаки, євреї, німці, румуни, угорці, чехи, молдавани, грузини, кримські татари, американці, азербайджанці, турки, китайці, темношкірі	араби, афганці, цигани, чеченці

Сукупний індекс дистанційованості – 5,3.

Виходячи з вищезазначеного, зробимо такі висновки:

1. В українському суспільстві й державі посилюється актуальність ефективної протидії проявам ксенофобії та расизму, що підтверджують певні фактори правового, криміногенного, соціально-демографічного, політичного характеру.

2. Попри етнічну, конфесійну, мовну, культурну різноманітність України на державному рівні досі немає жодної програми щодо підвищення толерантності в суспільстві. Реакція державних органів на випадки ксенофобії та расизму є недостатньо швидкою й ефективною.

3. Така ситуація свідчить про необхідність з боку держави та політичної еліти України взяти на себе відповідальність за створення оптимального системного механізму формування в суспільстві толерантності як соціальної цінності.

4. Агресивність, конфронтація, відчуженість мають поступитися місцем толерантному ставленню людей одне до одного, взаєморозумінню й довірі. Це сприятиме вирі-

шенню найактуальнішого завдання сучасної української держави, від якого залежить подальше її існування та розвиток переходу від внутрішньосупільного протистояння, підозри, агресії до злагоди, взаємоповаги, національної стабільності, до відкритості та співробітництва зі світовим співтовариством на засадах загально визнаних демократичних принципів.

У цьому зв'язку можна запропонувати низку конкретних дій, які сприятимуть оздоровленню ситуації: по-перше, заборонити згадування національності злочинців у статистичних даних. Це стосується насамперед Центрів громадських зв'язків МВС України та ЗМІ; по-друге, Націо-нальній раді з питань телебачення і радіомовлення більш жорстко вимагати від телеканалів та радіостанцій дотримання неупередженого ставлення до інформації, що стосується випадків висвітлення життя та діяльності представників інших держав або громадян України не слов'янського походження; по-третє, національним меншинам активізувати, а місцевій владі сприяти їм у цьому, інтеграцію в місцеві громади, що приведе до зменшення ізоляції з боку корінного населення. З цією метою створити програми національного та регіонального рівнів щодо інтеграції іноземців із залученням до цього процесу державних органів, органів місцевого самоврядування та організацій, що представляють інтереси іноземних громад в Україні; по-четверте, офіційним органам публічно визнавати серйозність проблеми та виступати на всіх рівнях проти будь-яких проявів расизму та ксенофобії; по-п'яте, забезпечити на всіх рівнях виховання та навчання у державних і приватних структурах дотримання принципів людської гідності та поваги до всіх націй та народностей.

1. Мукомель В.И. Грани интолерантности (мигрантофобии, этнофобии) // Социологические исследования. – 2005. – № 2.

2. Короткий словник сучасних понять та термінів / За ред. А.В.Макаренка. –М., 1995.

3. Южанин М.А. О социокультурной адаптации в иноэтнической среде: концептуальные подходы к анализу // Социологические исследования. – 2007. – № 5.

4. Проблеми толерантності міжетнічних та міжрелігійних відносин. Довідково-методичні матеріали. Тамбов: Фірма ТОВ «Граніт», 2005.

5. Кельберг А.А. Ксенофобія як соціально-психологічний феномен // Вісник СПбГУ. – 1996. – Сер. 6. Вип. 2 (№ 13).
6. Політологічний енциклопедичний словник/За ред.Ю.Шемшученка, В.Бабкіна. –К.,2004.
7. Хомра О.У. Нелегальна транзитна міграція як загроза національній безпеці України // Стратегічна панорама. – 2003. – № 1.
8. Петров В.Н. Этнические мигранты и полиэтничная принимающая среда: проблемы толерантности // Социологические исследования. – 2003.-№ 7.
9. Паніна Н. Фактори національної ідентичності, толерантності, ксенофобії, та антисемітизму в сучасній Україні // Соціологія: теорія, методи, маркетинг. -2005.-№4.
10. Ксенофобія як захист від геноциду. – //http://observer.sd.org.ua/-section.php?id=.
11. Ксенофобія по-українськи: всі хвороби – від голови? – http://mpravda.com / ? lang=ua.
12. Всі люди – браття? Це для кого як... – http://mvsinfo.gov.ua/-events / index. html.
13. Hate Crimes in the OSCE region: Incidents and Responses-annual report for 2006 (20 September 2007). http://tandis.odihr.pl/-index. php ?p=home. – http://glavred.info/archive/2006/11/03/125310-6html.